

H.C. Ørsteds tale om videnskabsdyrkningen betragtet som Religionsudøvelse

Taler

H.C. Ørsted
Fysiker og kemiker

Sted

Københavns Universitet

Omstændigheder

Talen er udgivet i *Aanden i Naturen* (1849-50), hvor H.C. Ørsted selv bemærker:

"Denne korte Tale lader jeg her aftrykke, fordi den samler i et Overblik mange af de Tanker, som ere udviklede i de andre Dele af denne Bog, og ved sin Korthed tjener til at fæste Blikket ret kraftigt paa Eenheden. Jeg har ladet den trykke uforandret i alt Væsentligt, fordi Sammenligningen af en Forfatters nærbeslægtede Arbejder, mellem hvilke der ligger et Tidsrum af 35 Aar, kan have sin Nytte.

Med Hensyn paa det af Omstændighederne betingede i Talen, maa jeg anmærke, at Festen dengang ikke blot var en Mindedag for Religionsforbedringer og for Universitetets Omdannelse under Christian den Tredie, men ogsaa Indvielsesdagen for de nye akademiske Borgere.

Talen holdtes paa Latin; men jeg udgav den paa Dansk i Molbechs Athene for Februar 1815."

I Følge vort lærde Samfunds Love er det i Dag faldet i min Lod, ved en offentlig Tale at gjenkalde os Mindet om den sande Troes lykkelige Gjenfødselse i vort Fædreland. Saa skøn og begeistrende endog denne Gjenstand er, vilde jeg ikke destomindre, naar jeg betragtede min Mangel paa Talergaver og Talerøvelser, skjælve tilbage herfra, dersom ikke en hellig Pligt paalagde mig at fremtræde; men just denne Pligt lover mig ogsaa af Eders Retfærdighed den skaansomste Bedømmelse, og saaledes giver da her, som overalt, Pligtens Bevidsthed Mod til at opfylde den.

Hvergang andagtsfuld Taknemmelighed forsamler Mennesker til en Høitid for Befæstelsen af Sandhedens Rige iblandt dem, synes det mig, at man burde minde hverandre om, at dette Rige, skjøndt i sig selv evigt og uforstyrreligt, for os kan tabes, naar vi ei selv med samvittighedsfuld Iver bevogte det; thi uophørligen maa Mennesket frygte sin egen Svaghed. Neppe er een Vildfarelse nedslaaet, før en anden atter reiser sig, som man allerede troede begravet i dyb Forglemmelse, og saa skrøbelig og vankelmodig er den menneskelige Natur, at de fleste letteligen fra een Vildfarelses Yderlighed vende sig til den modsatte, som før var Gjenstanden for deres Had og Foragt; men Sandhedens faste

Midpunkt gaae de forbi, forsmaaende det rene Lys, hvoraf dog alle Vildfarelsens Glimmerfarver have laant deres Skin. Gaves der saaledes en Tid, da Videnskabernes Udvikling tilbageholdtes ved den daarlige Indbildning, at de vare Tro og Guds frygt farlige, saa kunde mange ikke komme til Indsigt om denne Vildfarelse, uden at forfalde til den modsatte afskyelige Mening, at Religionen burde udryddes som Fornuftens evige Fjende; men neppe er det kommen saa vidt, at denne Menings Tilhængere skamme sig ved deres ugudelige Vanvid, før man seer den gamle Frygt for Videnskaben paa ny yttres, og det for en Deel af de samme Mennesker, som før ivrigt hængte ved den modsatte Vildfarelse.

Kun for deres egen Skyld beklage vi dem, der saaledes uophørligen vaie hid og did for hver Menings Vindpust; men paa Menneskeslægtens Vegne beklage vi de mange fortrinlige Ynglinger, som, varme for alt Ædelt og Godt, men endnu ei komne til det rette Overblik, blot have grebet den ene Vildfarelse, fordi de levende følte den Modsattes Vederstyggelighed. Det er en saadan Mistillid til det Lys, Gud i Fornuften gav os, der i de senere Aar har forledet saa mange tildeels vistnok ædle Mænd, til at bortbytte det Lutherske Samfunds Frihed i Christo med den romerske Kirkes Præstetrældom. En Forvildelse, hvorpaa vi vel maae hente næsten alle Exempler fra Fremmede; men som vi dog neppe savne Grunde til kraftigt at arbeide imod.

Under saadanne Omstændigheder troer jeg det da ikke upassende, om vi, i Anledning af Dagens Høitid, søge at bekræfte vor Overbeviisning om Religionens og Videnskabens Harmoni, ved at betragte: hvorledes Videnskabsmanden, naar han tilfulde forstaaer sin egen Bestræbelse, maa ansee Videnskabens Dyrkelse som en Religionssag.

Dersom det her blot var mit Øiemed at vise, at Guds frygt maa avle Videnskab, saa vilde jeg beraabe mig paa den fra alle Sider erkjendte store Sandhed, at Kjærlighed til Gud er Væsenet i al Religion. Slutningen vilde da være let, at Kjærlighed til ham, fra hvem al Sandhed kommer, maatte avle Lyst til at kjende den i alle dens Forgreninger; men da vi her ville see Videnskaben formedelst sig selv erkjendt for Religionspligt, saa er det nødvendigt for os at trænge dybere ind i Videnskabelighedens Væsen.

Her viser det sig da, at Menneskets grandskende Blik, det være sig nu henvendt paa hans eget indvortes Væsen, eller paa den ham omringende og

medindsluttende Skabning, stedse henledes til Altings evige Ophav. I al Grandskning er det endelige Øiemed at finde, hvad der har en virkelig Tilværelse, og at see dette i sin rene Glands, adskilt fra alt Det, som blot ved en Skintilværelse skuffer den Uopmærksomme. Videnskabsmanden vil da vide, hvad der er det Bestandige midt i alle Afvexlinger, det Uforaarsagede, der skjuler sig bag de utallige foraarsagede Ting, det Eenhedsbaand, der gjør, at Tingene i alle deres mangfoldige Fordelinger og Adskillelser dog ikke adsplittes. Snart maa han erkjende, at kun det Uafhængige kan være det Bestandige, og det Bestandige det Uafhængige, og at den sande Eenhed ikke kan være adskilt fra nogen af dem; og saaledes ligger det da allerede i Tænkningens Natur, at den intet urokkeligt Hvilepunkt, ingen Beroligelse finder, uden i den vexelløse, evige, uforaarsagede, Alt foraarsagende, Alt omfattende Alfornuft.

Nøies han ikke med denne eensidige Betragtning, men søger med Erfaringens Øie at gennemskue Verden, saa seer han alle de Ting, om hvis Virkelighed Mængden troer sig mest forsikkert – de legemlige – aldrig at have nogen stadig Tilværelse, men altid kun at være paa Veien fra Fødsel til Undergang. Spørger han sig da, hvad deri er det Bestandige, saa svare Fornuft og Erfaring eenstemmigen: at det kun er de Kræfter, som frembringe Tingene, og de Love, hvorefter disse virke; men Kræfterne opløse sig alle i een paa tvende modsatte Maader sig yttrende Grundkraft, og Lovene vise sig ved nøiere Undersøgelse at være en hele Naturen gennemtrængende og beherskende Fornuft. Sammenfatter han nu ret hele Naturens Harmoni, saa seer han, at dette ikke blot er et Begreb, en abstract Forestilling, som man kalder den; men at den Fornuft og den Kraft, hvilke enhver Ting skylder det, som deri er Væsen, kun er Aabenbaringen af en selvstændig, levende Alfornuft. Det Bestandige i Naturen kommer da fra den evig Selvstændige; Livsyttringerne fra ham, som har Livet i sig selv, det Heles Sammenhæng og Harmoni fra den ene fuldkomne Viisdom. Hvorledes kan han da, naar han seer dette, andet end besjæles af den dybeste Ydmyghedsfølelse, Andagt og Kjærlighed? – Har Nogen lært andet i Naturens Betragtning, saa kan det kun have været, fordi han tabte sig i det Adspredte og Mangfoldige, og ikke opløftede sig til Sandhedens evige Eenhed.

Forsøge vi nu at opsvinge os paa Aandens Vinger, der, saa svage de end ere, dog gaves de Dødelige, paa det at de skulde løsrive sig fra Støvet; vove vi, uagtet vi dybt føle vor Ringhed, at opløfte Øiet til den Alfuldkomne for at skue saa dybt ind i hans Væsen, som vi efter vore Kræfters Begrænsning formaae, da fremstiller sig deri for os tre Grundegenskaber eller meget mere Grundvæsener.

Hans Selvstændighed, den væsentlige Maade, hvorpaa han oprinder af sig selv, og beroer paa sig selv, maa som den ubegribelige Grundvold være det Første. Uadskillelig herfra er hans Virksomhed, som vi ogsaa med et andet Udtryk kunne kalde hans Liv, i hvis Væsen det ligger, at han formedelst sin evige Selvforestillen føder sig selv af Evighed. Af begge endeligen udspringer det hele Væsens indvortes Harmoni, der ikke blot er en Egenskab, men en levende, virkende Væren.

Jeg behøver vel ikke at sige en oplyst Forsamling, at denne Forestillingsmaade ikke er en Lempning efter den herskende Troeslære; men at den allerede i en tidligere Alder har været fremsat i den Philosophie, der paa det Kraftigste stræbte op mod den Evige. Den er da ikke laant af vor hellige Religion, men har i den faaet sin Bekræftelse, saa at vi desto dristigere tør følge det Lysglimt, Fornuften her frembyder os.

Fra det Synspunkt, hvortil vi her have opløftet os, forstaae vi nu den dybe Følelse af noget Guddommeligt, der gennemstrømmer os ved det Skjønnes Betragtning. Vi tage Ordet her i den udstrakteste Betydning, hvori det tillige omfatter det Høie, det Begeistrende og det Harmoniske. I det Høie hersker **det**, der vækker Tanken om Selvstændighed, en Forestilling, der ikke blot frembringes i vor Sjæl ved aandelig Fasthed og ved Opløftelse over alt det Smaalige, hvorpaa Verden saa hyppigt sætter Priis, men ligesaa ofte fremkaldes ved Betragtningen af legemlige Gjenstande, som et mod Skyerne optaarnet Bjerg, en Eeg, der har trodset Aarhundreders Storme, det jordombæltende Hav, der slutter alle Lande i sin moderlige Favn; kort, ved Gjenstande, hvis Fasthed, Uforstyrrelighed eller Storhed bemægtiger sig vor Sjæl.

Men ikke henrives Sjælen ved nogen Art af Skjønhed, naar ikke en mægtig skabende Virksomhed deri aabenbarer sig. Det er ved denne, at vort hele Væsen opfyldes ligesom med ny Livsvarme, og gennemstrømmes af denne Guddomskraft, som man saa skjønt betegnende har kaldet Enthusiasme, Begeistring.

Det Harmoniske endeligen, som man i en mere indskrænket Betydning af Ordet har kaldet det Skjønne, bestaaer i dette Præg af en skjult uudgrundelig Fornuft, der, ubegrebet af Forstanden, fattes af Indbildningskraften.

Saaledes føres da Mennesket til Gud, som Tingenes evige Ophav, hvad enten han søger at udspeide Sandhedens eller Skjønhedens Væsen, kort, hvad der nødvendigt ligger i Tilværelsens Natur. Vil han nu vide, hvad det er, han med Frihed bør efterstræbe, saa er den naturlige Menneskeforstands første Svar: det Gode. Men tillige seer han Menneskene uenige mellem hverandre, uenige med sig selv, om det, hvori dette efterstræbelsesværdige Gode bestaaer; snart maa han blive vaer, at næsten alle de Ting, man i Livet efterstræber som Goder, ikke have deres Værdi i sig selv; men at de, som tankeløst efterstræbe disse, om man kunde bringe dem til at svare sammenhængende paa, hvad der kunde spørges om Livets vigtigste Anliggende, selv vilde tilstaae, at alle hine udvortes Goder, blandt hvilke Rigdommen hos de Fleste indtager det øverste Sted, kun søges for visse Øiemeds Skyld. Disse Ting ere da ikke i sig selv gode; men kun fordi de tjene til et høiere Godes Erhvervelse.

Tænkeren søger da et uafhængigt Gode, et Gode, der ved sit eget Væsen, og ikke ved noget fremmedt, er godt; men hvad, som har sit Væsen af sig selv, er jo fuldkomment, selvstændigt og uafhængigt, er Eet med Altings evige Ophav, er Gud selv. Ligesom Tingene altsaa kun have nogen Virkelighed, forsaavidt de deeltage i det guddommelige Væsens Kraft, saaledes have de ogsaa kun ved samme noget virkeligt Godt. At stræbe efter det Gode, kan derfor ikke være andet, end at stræbe efter at tilegne sig saa meget som muligt af det guddommelige Væsen. Den strenge Videnskab siger os da, hvad Religionens Ven maatte ønske: at den rette Maade at stræbe efter det Gode, er en Gudsdyrkelse.

Det er let at see, at vor Sædelære, fra dette Synspunkt betragtet, forvandler sig til Religion, i det dens høieste Grundsætning er, at vi med Gud for Øinene skulle stræbe at vedligeholde saa fuldkomment som muligt det Guds Billede, vi bære i os.

Det guddommelige Væsens ubetingede Selvstændighed efterligne vi ved den faste Villie, aldrig at gjøre vort aandelige Væsen til Middel for noget fremmed Øiemed. Her som overalt ligger Fornuftens faste Midpunkt imellem to onde og ufornuftige Yderligheder: til den ene forfalder Selviskheden, der behandler sin blotte endelige Særegenhed, som om den var det sande Selvstændige: i den modsatte befinde sig de Svage, som med nedrigt Trællesind hengive sig som Middel for Andres vilkaarlige Øiemed.

Den guddommelige Naturs uendelige skabende Kraft efterligne vi, skjøndt i vor Svaghed, ved en Virksomhed, der stræber at sætte Aandens Præg paa Alt, hvad der omgiver os; hvorved vi da holde os ligesaa langt borte fra en Mennesket vanærende dorsk Uvirksomhed, som fra en hensynsløs eller skadelig Kraftfortæring.

Det guddommelige Væsens indvortes Harmoni er i sin selvstændige rolige Beskuelse Fornuft, i sin Virksomhed Kjærlighed, dog begge væsentligen uadskillelige; Navnet paa begges fulde Forening er Viisdom i Ordets høieste og mest udstrakte Betydning. I denne Betydning henhører derunder Retfærdigheden, som bestaaer deri, at vi erkjende i de andre Fornuftvæsener samme Selvstændighed, som i vort eget: Menneskekjærligheden, hvis Væsen er ved vor Virksomhed at vise, at vi erkjende Guds Billede i de andre Fornuftvæsener ligt med det i os selv; Borgersind, der indeholder begge de forrige Dyder forenede, med Hensyn paa det hele Samfunds Harmoni; Agtelse for Naturen, forsaavidt denne jo erkjendes som et Værk af den uendelige Viisdom.

Dette er Viisdommen i dens Ytringer mod den udvortes Verden. Henvender den sig mod sig selv, saa er det klart, at den maa elske sig selv: i sin Selvstændighed, som Sandhed, i sin Virksomhed, som Videnskab og Kunst, i sin Harmoni, som lærd Republik.

Hvor meget for snævre ere ikke en Tales Grændser, for deri at udvikle alt dette; men for vort Øiemed er det nok, at vi her i sin inderste Sammenhæng see Rigtigheden af det gamle Udsagn: at Sandheden er af Gud, og at det hører til Kjærligheden mod det guddommelige Væsen at elske Videnskab og Kunst, der ikke er andet end en Erkjendelse og Fremstilling af dets Væsen. Vi indsee nu, at vi, ifølge samme Kjærlighed og den deraf følgende Kjærlighed til Medmenneskene, maae stræbe at udbrede den Kundskab, Kjærligheden drev os til at erhverve. Vi begribe nu den høie Begeistring, hvormed Videnskabens Dyrkere have vovet Alt, hvad der ellers pleier at være Mennesker kjært og dyrebart, for at opdage Sandheder, hvis Værd ene kunde begribes formedelst reen Sandhedskjærlighed; og Intet kan fra dette Standpunkt være os begribeligere end den store Erfaring, at Videnskaben overalt, i den første Udviklings ufordærvede Tidsalder, har staaet i en saa inderlig Sammenhæng med Religionen; en Sammenhæng, som kun ved Forvildelse i en eller anden Retning, for en Tid kunde ophæves.

Selv de Kunstforskrifter vi have for Videnskabens Behandling, at Sandhederne grundigt maae bevises, klart fremstilles, og systematisk forbindes, erholde her en høiere Betydning, saaledes, at man vel turde paastaae, at det hører til vore sande Pligter, jeg siger ikke at opnaae, men at ville opnaae disse Fuldkommenheder. I Videnskaben fremstilles nemlig den evige Fornufts Selvstændighed derved, at Intet bygges paa noget andet end Fornuftens egen Indsigt, og det saaledes, at enhver Sandhed faaer sin umiddelbareste Begrundelse, det er, at man ikke blot nøies med at have fundet en Overbeviisningsgrund, men opsøger den sande Tilværelsesgrund for Alt, hvad der skal bevises. Virksomheden eller Livet, som var den anden Egenskab, faaes derved, at Sandheden fremstilles med Klarhed, der er Sandhedens egentlige virkende Kraft, som den er Lysets. Harmonien faae endeligen Sandhederne ved denne inderlige og rigtigt afpassede Forbindelse, som vi helst maae kalde Samstemning.

Ogsaa deri see vi en Overensstemmelse med den fuldkomne Fornuft, at enhver af disse Dyder i sin Fuldenthed vilde medføre alle de øvrige, saa at den ene ikke kunde tænkes uden den anden; thi var enhver Sandhed i en Tankekjæde rigtig begrundet, saa var den derved ogsaa klar og paa sit rette Sted; og paa samme Maade vilde ogsaa den fuldendte Klarhed og den fuldendte Samstemning medindslutte de andre Dyder. For os derimod, med vore indskrænkede Kræfter, er enhver af disse Dyder kun i en nogenlunde høi Grad opnaaelig, forsaavidt den søges i de andres Selskab.

Jeg har ikke frygtet for af Eder, ærede Tilhørere, at beskyldes for at have ladet mig altfor meget henrive ved en Tankefølge, da jeg paastod, at det hørte til Pligterne at søge de videnskabelige Kunstfuldkommenheder, jeg her har skildret. Hvor kunde jeg frygte saadant i en Forsamling af Videnskabens Dyrkere, hvoriblandt saa mange selv have forsøgt sig i den høiere Sandhedsgrandskning? Hvo har da, ved at udvikle for sig selv eller andre en vigtig Sandhedskjæde, ikke følt det ligesom en Samvittighedssag at opnaae de Fuldkommenheder, hvorom jeg har talt? Men, jeg gjentager det: ikke at opnaae, men at ville opnaae dem, er Videnskabsmanden muligt.

Men har jeg herved ikke beviist mere, end jeg vilde, har jeg herved ikke beviist, at alle Mennesker skulde være Videnskabsmænd, og har jeg ikke saaledes trodset en naturlig Følelse, mod hvilken man ikke kan støde an, uden at gjøre alle sine paa Tænkning og Slutning grundede Domme mistænkelige? – Mit Svar er let; thi

ikkun Misforstaaelsen kunde saaledes fortolke mig. Vi have seet, at der ogsaa fra det Synspunkt, vi have valgt, gives mange Slags Pligter, hvoraf enhver rigtignok er alle Mennesker paalagt, men dog i forskjelligt Maal, alt med Hensyn paa Enhvers særegne Kaar; thi Selvstændighedens Haandhævelse udkræver, at Mennesket vælger sig en bestemt Virkekreds, og hans Følelse for det Heles Harmoni byder ham at vælge den, hvori han kan bidrage mest til det Heles Fuldkommenhed.

Medens altsaa de Fleste i forskjellige Retninger arbeide paa at sætte Fornuftens Præg paa den legemlige Omgivning, Andre anstrenge deres Kræfter for at vedligeholde Samfundets Selvstændighed, indvortes Virksomhed eller Harmoni, vælger Videnskabens egentlige Dyrker Erkjendelsen til sit Hovedformaal. Den Kjærlighed til Indsigt, som de Øvrige ofte maae lade træde tilbage for andre Pligters Udøvelse, den maa hos Videnskabsdyrkeren være Livets Syssel; han er bestemt til at nære den hellige Viisdomslue, der skal udbrede sig straalende blandt alle de øvrige Mennesker; det er hans natlige Lampe, der skal oplyse Jorden. Vee ham, om han ikke føler sit Kald som en Røst fra Guddommen!

Dybt indpræge I Eder da Følelsen af Eders høie Kald, I ædle Ynglinger, som i Dag optages til Medborgere af vort videnskabelige Samfund. Kun den Overbeviisning, at I ved at dyrke Videnskaberne tillige dyrke Gud, formaaer bestandigen at vedligeholde i Eder det Mod og den Kraft, som Eders Kald udfordrer, og som I forgjæves vilde søge i udvortes Opmuntringer.

At Rigdom, hvis Glands for de Fleste er saa tillokkende, ikke burde være Eders Bestræbelsers høieste Maal, maa allerede enhver af Eder have følt, der med Overlæg har valgt Videnskabernes Bane; thi det er altfor øiensynligt, at ingen Vei mindre fører til denne de forblindede Dødeliges Afgud. I Æren, jeg mener ikke Øieblikkets, men den, som bærer et Navn over Tidens Bølger til fjerne Slægter, vilde maaskee mange blandt Eder finde en rigeligere Belønning; og det er vel ikke at negte, at man i en vis Henseende med en af det forløbne Aarhundredes herligste og gudeligste Digtere kan sige, at et udødeligt Eftermæle er en stor Tanke, et værdigt Maal for den Ædles Sved; men dersom Navnets Udødelighed ikke bares af et høiere Udødelighedshaab, dersom det ikke var et jordisk Gjenskin af et evigt Liv, hvad var det da andet end et tomt Luftbillede, en Skygge, der ikke kom fra noget Legeme, en Regnbue uden Forjættelse, der ikke viste os Glandsen af et høiere Lys, gennem den jordiske Materies Draaber? – Nei, kun den Overbeviisning, at vor Kundskabslyst er en Stræben hen mod

den sande Virkelighed, det sande Liv, den sande Harmoni, kan give Eder den rette begejstrede Viisdomskjærlighed. Kun den Følelse, at I ere Redskaber til Guds Riges Befæstelse paa Jorden, naar I udbrede Kundskaber, kan give Eder den rette ufortrødne Lyst til at føre Eders Brødre til høiere Lys og Erkjendelse. See dette, mine unge Venner, er det høie Kald, hvortil I have begyndt at danne Eder. Fortsætter med hellig Alvor Eders Bestræbelser, og I skulle naae for Eder selv en Fryd, som Verden ikke kan give, og Eders Virken skal udbrede Velsignelse over Fædrelandet, ja være heldbringende for hele Menneskeheden.

Kilde

rungeberg.org

Kildetype

Dokumentation på online medie

Tags

Guldalderen, Jubilæumstale, Romantikken

URI

<https://www.dansketaler.dk/tale/h-c-orstedes-tale-om-videnskabsdyrkningen-betragtet-som-religionsudovelse>